

Захар Беркут (дуже стисло)

Іван Франко

У повісті розповідається про події XIII ст. серед Карпатських гір У квітучій долині, де лежить мальовниче село Тухля. Жителі його становлять дружну громаду миролюбних трудівників. На чолі громади стоїть Захар Беркут — вже старий мудрий чоловік.

Громада живе вільним, незалежним життям, але ось у долині з'являється боярин Тугар Вовк, який прагне підкорити тухольців своїй владі. Але ті не хочуть підпорюватись та стають на оборону своїх прав. Громада вирішує вигнати Тугара Вовка з Тухольщини.

На Руську землю в цей час вдираються монгольські полчища. Ось вони вже підступили до Карпат. Підступний боярин вступає в змову з монголами, щоб вони допомогли йому підкорити волелюбну громаду. За це він обіцяє провести ворогів через гори.

Разом з боярином у монгольський табір потрапила і його донька Мирослава, яка, на відміну від батька, пройнялася глибокою повагою до тухольців та покохала молодшого сина Захара Беркута — Максима.

Під час першого бою з монголами частину юнаків було перебито, а Максима взяли у полон.

Захарові Беркуту наснився дивний сон. <...> "Здавалось йому, немов нині їх щорічне свято Сторожа (назва великого кам'яного стовпа-вартового), і вся громада зібрана довкола каменя при вході тухольської тіснини: дівчата в вінках, молодці з музикою, всі в празничних строях. Оце він, найстарший віком у громаді, перший наближається до святого каменя і починає молитися до нього. Якись таємничі, тривожні, болючі почуття опановують його серце під час молитви; щось щемить у нього в глибині душі — і сам він не знає, що таке. Він молиться гаряче, по двох-трьох словах звичайної молитви він відступає від стародавніх, звичаєм усталених зворотів; якась нова, гарячіша, пориваюча молитва плине з його уст; уся громада, потрясена нею, паде ниць на землю, і він сам робить те саме. Але слова не перестають плисти, темно робиться кругом, чорні хмари покривають небо, громи починають бити, блискавиці палахкотять і облітають увесь небозвід осліплюючим огнем, земля здригається — і разом, звільна перехиляючись, святий камінь рушається з місця і з страшенним лускотом валиться на нього". <...>

Захар Беркут намагався зрозуміти значення свого сну, але то було важко. Однак швидко його передчуття справдились. Батько дізнається, що разом з іншими юнаками загинув його син. Він збирає всю громаду, щоб вирішити, як протистояти монголам. Він пропонує людям не просто відбити ворога від своєї Тухольщини, а й взагалі знищити. Однак як це зробити, ніхто не знає.

До тухольців прибула підмога з інших громад.

Раптом з'являється якийсь незнайомий вершник, якого спочатку прийняли за монгола. Але це виявилася Мирослава, дочка Тугара Вовка. Вона повідомила, що її батько зрадив батьківщину, тому вона відмовляється від нього. Дівчина просить Захара Беркута вважати її своєю дочкою та розповідає, що Максим не вбитий, а знаходиться в полоні. Мирослава привезла від нього звістку, а також складений ним план перемоги над монголами. Громада має пропустити ворога у долину і знищити тут. Люди підтримують пропозицію Максима.

Скоро на селі піднімається гамір. На вози вантажиться все добро, люди покидають свої домівки, виводять худобу. <...> "Сідало сонце за тухольські гори, тонучи в легеньких червоних хмарах; темні смерекові ліси довкола Тухлі шептали тихо, таємничо, немов передавали собі якусь зловіщу новину. Тільки земля, не знати чому, глухо стугоніла і стогнала: повітря, хоч ясне й погідне, тремтіло якимось дивним, змішаним гомоном, від котрого дрож проймала й найсмілішого. А далеко-далеко по лісах, у глибоких темних ярах, між недоступними ломами вили вовки, гавкали уриваним голосом лиси, бегетіли олені, ричали тури". <...>

Скоро картина змінилася — то в долину, немов повінь, почали валити монголи, попереду яких їхали Бурунда-бегадир та Тугар Вовк. Вони помітили, що в селі нікого немає, та розлютились. Побачивши, що село стоїть пустою, монголи поспішили до виходу з долини, але вже біля самого "вивозу" на них посипалося каміння. <...> "Зойк напасників, ранених і повалених на землю, вдарив під небо. Закрякала хижа птиця над своїми жертвами. Вже напасники почали подаватися взад і вбоки, коли втім Бурунда і Тугар Вовк з голими мечами кинулись їм навперейми". <...>

Ще далі посунули монголи до виходу, однак там їх зустрів новий град каміння. Монголи відповіли градом стріл і поранили трьох тухольців. Тухольці ще завзятіше почали кидати на напасників цілі плити каміння, та це вже не могло зупинити лютого Бурунду. Однак скоро вороги побачили, що вихід повністю завалений камінням. Вони відступили. Бурунда наказав наносити з ближніх хат драбин і позбивати їх до купи. Спочатку тухольці дивилися на це спокійно, але коли побачили, що ціла навала суне драбинами до них, занепокоїлися. Тоді Мирослава порадила скидати монголів списками донизу, вже коли передні піднімуться наверх та своїми тілами закриють людей від стріл. Побачивши звалище своїх воїнів, Бурунда, немов сказаний, накинувся на Тугара Вовка і почав у всьому звинувачувати боярина.

Потім Бурунда наказав своїм монголам підпалити село. <...> "Ціла тухольська долина виглядала тепер, мов пекло, залите огнем; з диким вереском гуляли й бігали серед пожежі монголи, вкидаючи в вогонь усе, що тільки попадалось їм під руки..." <...>

З боєм дивилися тухольці на своє село. Змучений важкими думами, ходить по своєму наметові Бурунда, він почуває себе невольником. Раптом бегадир згадує про Максима.

Максим важко переживає своє поневолення, він "сидів непорушно на дорозі, мов кам'яний милевий знак" (знак, що показує милі). Він бачить, як палає батьківська хата,

рідне село, і серце парубка крається від болю. Аж ось до нього підскочили монголи та потягли до Бурунди. Тугар Вовк аж злякався, побачивши парубка у такому стані: <...> "Свіжо промите лице було бліде-бліде, аж зелене, губи потріскались від жару і спраги, очі були червоні від диму і тусклі, мов скляні, від втоми й душевної муки, ноги дрижали під ним, мов під столітнім дідом, а постоявши на них хвилину, він не міг довше вдержатися і сів на землю". <...>

Боярин відчуває свою ненависть до хлопця, але не може зрозуміти її причини. Та ось гнів його почав пригасати. З лагідністю звернувся він до хлопця, та той відповів з погордою і зневагою. Тугар Вовк обіцяє хлопцеві життя, він хоче запропонувати обміняти Максима на вільний прохід з долини. Максим відповідає, що його громада не пристане на таку пропозицію. Він вірить, що його народ може зупинити страшну навалу, хоча б і ціною чийогось життя.

Раптом у наметі з'являється Мирослава. Неначе ясочка, припадає вона коло коханого. Дівчина розповідає, що вона навчила русичів робити машини для кидання каміння, і вже коло сотень вогнищ іде завзята робота, що на допомогу тухольцям прийшли загіряни й верховинці. Зачарований слухає Максим дівчину: йому здається, що дух самого Сторожа прийшов до нього. Мирослава ж пропонує йому скоріше утікати з табору, переодягнувшись в її одяг.

Повертається Тугар Вовк — він сам збирається йти до тухольців.

Мирослава повертається до громади, а Максим лишається в наметі.

Мирослава з батьком приходять до тухольців. Тугар Вовк розповідає Захарові про наміри Бурунди обміняти Максима на вільний вихід з долини. Тухольці почали радитися. Вони пропонують Захарові врятувати сина, але той відмовляється, ставлячи долю батьківщини вище за власні інтереси.

Захар Беркут звернувся до Тугара Вовка з такими словами: "Коли б діло йшло між мною та твоїм бегадиром, то я радо віддав би йому все, що маю, навіть власну стару голову, за звільнення сина. Але ти радиш нам нерівну заміну, при якій скористатися можу тільки я сам і мій рід, але стратити мусить не тільки одна громада, а всі ті громади, через які мусить іти ваш похід. Чи можна ж так мінятися?"

Тухольці вирішили боротися до кінця. Тугар Вовк зрозумів, що далі розмовляти нема про що. Він повернувся та пішов геть. Мирослава кинулася за батьком і почала вмовляти його залишитися тут, серед громади, щоб боронити рідну землю. Але той і слухати не хотів.

Громада рушила до Сторожа. Захар почав молитися до нього:

<...> "Великий наш Сторожу! Ти, котрого діди вважали своїм опікуном, котрого і ми шанували досі щорічними празниками! Три рази вже ти, ніч по ночі, являвся мені в снах, немов то ти падаєш, і привалюєш собою мене. Я вірю, що ти добрий і ласкавий, і коли ти кличеш мене до себе, то я радуюсь твому зазиву і радо піду за тобою. Але коли й ти сам хочеш двигнути зі свого відвічного стояння, то розбий, господине, своїм тягарем отсього поганого ворога, дітей Морани, що знов нині вкрили благословенне твоє дідицтво, тухольську долину! Зломи другий раз погану силу так, як зломив її

перший раз, коли могутньою рукою розбив сесю кам'яну стіну і дав водам протоку, і дарував людям отою прекрасну долину! Загати тепер її назад, нехай згине ворожа сила, що тепер знущається над нами!

В тій хвилі огниста блискавка з полудня до півночі роздерла темне небо, і далеко в горах загуркотів грім". <...>

Тухольці сприйняли грім як відповідь могутнього Сторожа. Разом взялися вони за линви та перекинули свого захисника. Сторож ліг дуже вдало, однак довелося ще додати кам'яні плити, щоб повністю загатити потік води.

Захар Беркут звернувся до сонця, яке саме почало сходити, з проханням підтримати їхній дух.

Скоро вся долина перетворилася на озеро. Лише на окремих острівках трималися деякі монголи. Максим гордо говорить до Тугара Вовка, що скоро всі монголи будуть залиті водою та загинуть. Останніми зусиллями боронилися вороги, стріляючи отруєними стрілами. Вода все прибувала... Перетворилася долина на страшне місце, де гинули сотні людей.

На купі великого каміння стояли Бурунда та Тугар Вовк з кількома вояками. Тухольці почали розбивати купу стовбурами зрубаних дерев, які пускали за водою.

Тугар Вовк змушений був звернутися до тухольців з проханням про порятунок, обіцяючи врятувати Максима. Однак Захар був незламний — не хотів рятувати найстрашнішого серед монголів — Бурунду. З плачем звернулася до нього Мирослава.

Побачивши таку справу, Бурунда вирішив сам зарубати Максима, та загинув від руки свого колишнього прибічника — Тугара Вовка.

Через деякий час Максим був уже серед своїх. Радості не було меж, та ось захитався Захар Беркут і впав синові на руки: Сторож кликав його до себе. Він помирав щасливий від того, що виконав свій обов'язок.

Радісною була зустріч закоханих Мирослави та Максима. Батько ще встиг благословити їх.

Перед смертю він сказав:

<...> "...Батьки і браття! Нинішня наша перемога — велике діло для нас. Чим ми перемогли? Чи нашим озброєнням тільки? Ні. Чи нашою хитрістю тільки? Ні. Ми перемогли нашим громадським ладом, нашою згодою і дружністю. Уважайте добром на се! Доки будете жити в громадському порядку, дружно держатися купи, незламно стояти всі за одного, а один за всіх, доти ніяка ворожа сила не переможить вас. Але я знаю, браття, і чує се моя душа, що се не був остатній удар на нашу громадську твердиню, що за ним підуть інші і вкінці розіб'ють нашу громаду. Погані часи настануть для нашого народу. Відчужиться брат від брата, відмежиться син від батька, і почнуться великі свари і роздори по руській землі, і пожруть вони силу народу, а тоді попаде весь народ у неволю чужим і своїм наїзникам, і вони зроблять із нього покійного слугу своїх забагів і робучого вола. Але серед тих злиднів знов нагадає собі народ своє давнє громадянство, і благо йому, коли скоро й живо нагадає собі його: се ошадить йому ціле море крові, цілі століття неволі. Але чи швидше, чи пізніше, він нагадає собі життя своїх предків і

забажає йти їх слідом. Щаслив, кому судилося жити в ті дні! Се будуть гарні дні, дні весняні, дні відродження народного! Передайте-ж дітям і онукам своїм вісті про давнє життя і давні порядки. Нехай живе між ними тота пам'ять серед грядущих злиднів, так, як жива іскра не гасне на попелі. Прийде пора, іскра розгориться новим огнем! Прощайте!" <...> Скоро справдилися ці святі слова...

Критика, коментарі до твору, пояснення (стисло):

В образі Захара Беркута втілено найкращі риси нашого народу: волелюбність, незламність у важкій боротьбі з поневолювачами, мудрість, доброта, патріотизм.

У своїй повісті І. Франко протиставляє персонажів із середовища народних мас представникам верхівки тогочасного суспільства. Письменник підносить те суспільство, у якому немає нерівності и гноблення, у якому стосунки між людьми гармонійні. Саме в такому суспільстві людина виявляє найкращі свої риси. Саме таку країну громадяни боронять до останнього подиху.

Велику роль у створенні настрою відіграють пейзажі. Природа неначе підтримує тухольців, дає їм сили. Так, сонце стає для них джерелом наснаги, кам'яний Сторож допомагає у боротьбі з ворогами, вода їх знищує.

Мова твору І. Франка характеризується широким вживанням діалектної лексики (слів, які вживаються в певній місцевості), а також архаїзмів — застарілих слів.